

SAMETOVÁ REVOLUCE:

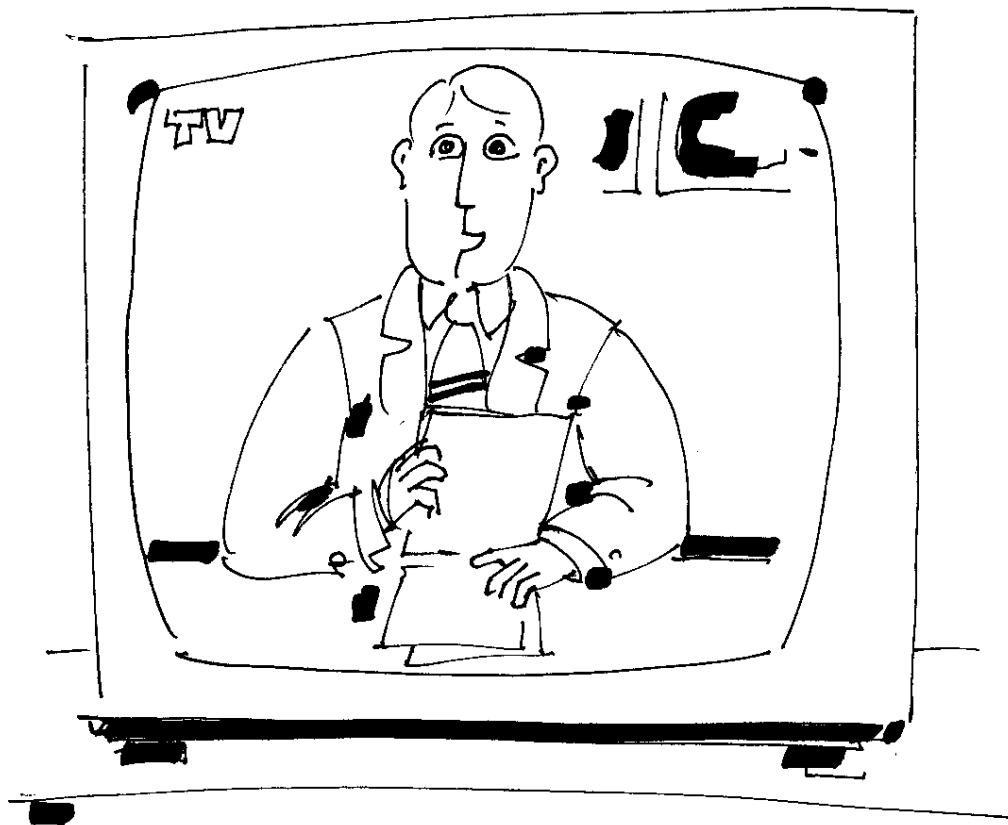
POHLED ZE STRAKOVKY

891989198919891
989198919891981
198919891989198

Oskar Krejčí

Britské listy

UPOZORŇUJEME DIVÁKY, ŽE JAKÁKOLIV PODOBNOST
NAŠICH ZPRAVODAJSKÝCH POŘADŮ
SE SKUTEČNÝMI UDÁLOSTMI
JE ČISTĚ NÁHODNÁ

Obsah

LISTOPAD ZAČAL UŽ V SRPNU	1
Bourání hranic	4
Moskva slzám nevěří.....	5
Vytváření předpokladů.....	7
Dominový efekt.....	9
Demontáž socialismu	10
MOST DO NEZNÁMA	12
Slovo a čin	13
Nemorálnost starých struktur.....	15
Přímá akce.....	17
Most ke křižovatce.....	19
TEMPLÁŘI 20. STOLETÍ.....	20
Poločas rozpadu	21
Život zabíjí sny.....	23
Neprůchodnost reformy	25
POLITICKÁ TVORBA DĚJIN	28
Problém interpretace	29
Vláda jako centrum.....	31
Komplexnost hry	33
Posloupnost kroků	35

LISTOPAD ZAČAL UŽ V SRPNU

Začátky i těch největších událostí probíhají zpravidla v skrytu. Jejich význam odhalí až příští dny, a to i pomocí potlačení zárodků jiných tendencí.

Velké události se v malé zemi stávají jen jako ohlas mezinárodní situace. Není proto náhodou, že první masová protisocialistická manifestace, kterou bezpečnostní síly tehdejšího Československa nerozehnaly, začala v srpnu 1989 a trvala až do října. Byl jí velký příval utečenců z Německé demokratické republiky, kteří přes Prahu zamířili do Spolkové republiky Německo. Právě v srpnu první stovka z nich našla útočiště a přestupní stanici na velvyslanectví SRN v Praze. Mnohé se odehrálo do začátku října, kdy přes sedm a půl tisíce lidí odcestovalo vlakem směr kapitalismus. Nekonečný proud lidí nechával svá auta v ulicích Prahy a přinášel posledním z českých dogmatických obhájců socialismu nedvojsmyslné sdělení: mnozí mladí a úspěšní ze země, která měla být vzorem věrnosti zestárlým pořádkům, jsou ochotni riskovat majetek, kariéru, ale i odloučení od rodin za příslib svobody a prosperity.

Za uprchlíky tehdy z Berlína směřovaly požadavky, aby Československo uzavřelo hranice – což Praha odmítla. Zároveň **německý kancléř Helmut Kohl telefonoval předsedovi československé federální vlády Ladislav Adamcovi**. Výsledkem jejich jednání byla dohoda o odjezdu uprchlíků z ambasády do SRN, tedy nikoliv jejich navrácení do NDR. Kohl tehdy řekl československému premiérovi, že může počítat kdykoliv s jeho pomocí. Takové věty si vyměňují politici na vrcholu úspěchu – když jeden z nich padne, druhý na svá slova zapomene. To byl tento případ.

Bourání hranic

Den poté, kdy odjel vlak s utečenci, zrušila Německá demokratická republika bezvízový styk s Československem. NDR se chystala na velkolepé oslavy 40. výročí svého založení – a zároveň se řítila ke svému zániku. Nic se ale nedálo jen díky Československu. Celkem za ony srpnové a zářijové dny uprchlo z NDR 24,5 tisíce lidí, většina z nich přes maďarsko-rakouskou hranici. Na té byly v květnu 1989 odstraněny zátarasy, což začali turisté z NDR houfně využívat. Navíc 11. září vypovědělo Maďarsko smlouvu s NDR o pravidlech cestování, a to s odvoláním na závěry helsinské Konference o bezpečnosti a spolupráci.

V Polsku těch dnů pokročil vývoj ještě mnohem dál. V srpnu nastoupil do funkce předsedy vlády Tadeusz Mazowiecki, tedy představitel do té doby opoziční Solidarity. Stalo se tak na základě jednání u kulatého stolu, které v Polsku probíhalo od února do dubna, a červnových voleb, v nichž Solidarita zvítězila na celé čáře. A samozřejmě až po telefonickém rozhovoru posledního předsedy vlády z řad Polské sjednocené dělnické strany s Michaiilem Gorbačovem, který sám jménem ústřední mocnosti Varšavské smlouvy rozhodl, že výsledky voleb mají být uznány. Obdobně se později dohodl s Helmutem Kohlem, že SSSR nebude bránit sjednocení Německa. **V době revolucí se čas zrychluje a Gorbačov dělal dějiny po telefonu v marné snaze vypadat jako ten, kdo o událostech rozhoduje.**

Moskva slzám nevěří

Praha byla na chvostu dějin, ale mnozí již věděli, co se děje. Když na jaře spolupracovníci Ladislava Adamce vyzývali svého předsedu, aby se víc opřel o reformní síly v Moskvě, jeho odpověď byla jednoznačná: „Polský i maďarský premiér mě ujistili, že jim Gorbačov v ničem nepomohl.“ Přesto **s Adamcovým posvěcením odletěl v květnu do Moskvy Miroslav Pavel, který byl tehdy pověřen funkcí tiskového mluvčího vlády, aby tam vysvětlil beznadějnou situaci v Československu.** Byl to on, kdo na tiskových konferencích před listopadem veřejně prolašoval, že vláda nevidí řešení problému v rozhátní manifestací. Z Moskvy se vrátil otřesen: na pracně, napůl konspirativně připravených schůzkách, o nichž se nesměl přes velvyslanectví nikdo v Praze dozvědět, jej sovětští partneři pozorně vyslechli – a nic neslibili a neudělali. **Miroslav Pavel riskoval právě tak hodně jako zbytečně.**

Obdobně Moskva postupovala i v rozhodujících listopadových dnech. Lidé z Adamcova okolí zajistili přílet dvou hlavních reprezentantů, kteří měli zajistit nezávislé spojení na státní i stranické orgány SSSR, tedy bez zprostředkování ÚV KSČ a sovětské ambasády. Vždyť ještě 20. listopadu, když vláda přijímala proti vůli Ladislava Adamce prohlášení, jež zcela neadekvátně hodnotilo zásah Bezpečnosti na Národní třídě a které Miroslav Pavel striktně odmítl přečíst v televizi, někteří členové vlády jeho obsah konzultovali s pracovníkem sovětského velvyslanectví. Emisaři z Moskvy přijeli a shodně na Úřadu

předsednictva vlády tlumočili, že (a) mají příkaz do ničeho se nevměšovat, (b) že si přejí setkání s představiteli Občanského fóra. Nic víc, nic méně. Jakýkoliv pokus o překročení tohoto mandátu vlastní iniciativou byl Moskvou striktně odmítnut.

Protože zvyk je železná košile a naděje umírá poslední, ještě v listopadu, v nejméně vhodnou chvíli vzpoury proti nové vládě 15: 5, odlétl Ladislav Adamec do Moskvy na zasedání čelných představitelů států Varšavské smlouvy. Cestoval s příslibem soukromého setkání s

Michailem Gorbačovem, od kterého organizátoři očekávali, že se Adamec vrátí jako oficiálně posvěcený reformátor a spojenec východní mocnosti. Člověk, který se na zprostředkování ze sovětské strany nejvíce podílel, dostal však v Moskvě příkaz osobně sdělit Adamcovi, že ke schůzce nedojde. Obdobně se zachoval Gorbačov i vůči svým soudruhům z NDR. **Žádná mocnost na východě Evropy již v těch dnech neexistovala.**

Vytváření předpokladů

V srpnové Praze byly už karty rozdány, základní spor se ale vedl po vedlejší historické linii. Protože všichni předpokládali, že změny v byrokratickém socialismu musí začít shora, pozornost se soustřeďovala na vrchol mocenské pyramidy – kdo a kdy nahradí Miloš Jakeše ve funkci generálního tajemníka komunistické strany. V ony srpnové dny byli již všichni soutěžící na startu a skupiny kolem nich zformovány. Rozdělen byl stranický i státní aparát, a to včetně složek ministerstva vnitra. Pouze podle lustračního zákona jsou si všichni rovni – avšak v letních a podzímních dnech mezi těmito skupinami probíhal velice důležitý zápas, který nepostrádal ani razanci, ani originalitu a v mnohém určil průběh sametové revoluce. Pozoruhodné bylo generační rozvrstvení těchto skupin, ale také fakt, že pevné hranice mezi těmito skupinami vždy neznamenalaly – byť většinou ano – zásadní rozdíl v cílech. Důležité bylo, že i někteří z těch, kdo upřímně věřili v ideály socialismu, již věděli, že cesta zvolená před čtyřiceti lety k chrámu nevede. Neměli to rozhodně lehké: Pro každého člověka je tragédií přežít vlastní ideály.

Celkovým výsledkem formování a sváru skupin či frakcí ve straně i státním aparátu tak nebylo prohloubení obranyschopnosti režimu, ale zvětšení chaosu. Dnešní demonizace stranických a státních struktur oné doby má dvě příčiny. Především vychází z příliš zjednodušeného pohledu na čtyřicet let vlády komunistické strany, jejího vnímání jako homogenního celku v čase i struktuře. Zároveň se jedná o účelový výklad listopadových dní roku 1989, který má ještě více přikrášlit hrdinský obraz vítězů.

Z jednotlivců přebíral v srpnu iniciativu Ladislav Adamec. Ten po návratu z dovolené na Krymu již neváhal v nejbližším okolí ukazovat své závěry o tom, v čem podle jeho názoru byrokratický socialismus selhal – a v celostránkovém seznamu chyb, napsaném rukou na listu vytrženém ze sešitu, byly i problémy naplňování vědeckotechnické revoluce a selhání při zajišťování lidských práv. **V září pak vydal pokyn připravit návrh na odstranění článků o vedoucí roli komunistické strany z Ústavy ČSSR a koncept, jak změnit hodnocení Pražského jara 1968.** Osudová past byla v tom, že **z vnitropolitického hlediska bylo ještě brzy a z mezinárodního pozdě.** Ovšem právě v těchto zářijových dnech byly též navázány první kontakty mezi Adamcem a opozicí: na scéně se objevila iniciativa Most, která měla v listopadu zabezpečit spojení mezi federální vládou a Občanským fórem, tedy faktické předání moci.

Křečovitá obrana byrokratického socialismu našla svůj symbol v událostech 21. srpna. V Praze tehdy Městský výbor KSČ proorganizoval souboj s opozicí takřka na úroveň dokonalosti.

Proběhly nejrůznější schůze, ulice města brázdily dvojice stranických aktivistů, ale i milicionářů a příslušníků Veřejné bezpečnosti, své úkoly na ulicích plnili i příslušníci SNB bez uniforem – vše s materiálním zázemím i spojením. Operační štáby zasedaly i na obvodních stranických a státních orgánech. Pouze nepřítel nepřišel.

Únava a beznaděj uvnitř komunistické strany dostupovaly vrcholu. V podmínkách permanentní pouliční války, kterou někteří neváhali označovat za soukromou válku Miroslava Štěpána, se uprostřed Evropy nedalo žít. Přestavba se ze Sovětského svazu do Prahy přenesla v jediné rovině: demontovala ideovou jednotu v komunistické straně. To ovšem mělo nesmírný význam z hlediska moci lidí, jejichž mandát byl dovezen na tancích 21. srpna 1968. **Z velkých ideálů světové revoluce zbyl po čtyřiceti letech boj o Václavské náměstí. Vůle vítězit se vytratila.** Komu by se chtělo na každé výročí sebevraždy Jana Palacha, intervence vojsk Varšavské smlouvy, 28. října i Dne lidských práv vždy několik dní nastavovat kůži ze ten či onen kůl v plotě?

Dominový efekt

Z hlediska sametové revoluce bylo podstatné, že v srpnu a září roku 1989 se již Sovětský svaz nenávratně propadl do izolacionalismu. **Michail Gorbačov se postupně dostal perestrojkou do situace, kdy jej mohla zachránit jen velká materiální a navíc veřejně manifestovaná podpora ze Západu. Na představy o domácí demokratizaci narouboval romantickou vizi o tom, že sovětské zahraničněpolitické zájmy jsou totožné se zájmy Západu.** A podle této představy jakékoliv hození bývalých soudruhů z východní Evropy přes palubu nebylo pro Sovětský svaz ztrátou. Vše pokračovalo po dílčích krocích, jakýmsi zvláštním politickým tancem – tam, kde útok předpokládal krok dopředu, udělal Gorbačov dva, aby pak řekl, že tudy cesta nevede a vrátil se o kroky tři. Takto jednal v Litvě, v Gruzii, takto vedl válku v Afghánistánu i Náhorním Karabachu. Své porážky vždy dodatečně vysvětlil jako strategický záměr: Gorbačov se z reformátora měnil v protisocialistického revolucionáře v důsledku neúspěchů svých plánů. **Až v prosinci, téměř měsíc poté, co se vše přihodilo, rozhodl na Maltě Michail Gorbačov spolu s tehdejším americkým prezidentem Georgem Bushem st., že to tak je.**

Historici se asi nikdy neshodnou, zda šlo z jeho strany o vychytralost, zradu, přesvědčený demokratismus či normální lidskou hloupost. Obecně ale platí, že **dobrý politik je ten, který předává zemi v lepším stavu, než ji převzal.** A to rozhodně není Gorbačovův případ. Svým jednáním politicky zničil sebe i zemi, které vládl. Ve východní Evropě pak po sobě zanechal tisíce lidí, kteří poznali, že **spojit se s upadající mocností je vždy politická sebevražda.**

Demontáž socialismu

Přeměna sovětské velmocenské politiky v izolacionalistickou spustila dominový efekt, kdy pád režimu v jedné východoevropské zemi přivodil pád v dalších. Obecně vzato byl vývoj v Československu opožděn, což naznačovalo, že bude razantní. Všude kolem byli v rozebírání socialismu dál. Při hodnocení sametové revoluce nelze zapomenout, že v minulém století se v prostoru dnešního Česka a Slovenska osmkrát změnilo státní či režimní uspořádání. Pokaždé tomu bylo v návaznosti na proměnu geopolitických silokřivek brázdících Evropu, tedy bez valné zásluhy Čechů či Slováků. Ač se to mnoha hrdým příslušníkům českého a slovenského národa nelíbí, zásadní změny v jejich zemích proběhaly jako ohlas vnějších událostí, nikoliv jako bezprostřední výsledek vnitřních potřeb a domácí politické tvořivosti. Konstrukci české i slovenské státnosti, povahu režimu, ale také volbu jeho reprezentantů nelze oddělit od celoevropských změn. Jedinou světlou a tragickou výjimku, kterou tvořilo jaro 1968, ukončil zahraniční zásah 21. srpna. A tak až týden po pádu berlínské zdi zorganizoval Socialistický svaz mládeže manifestaci u příležitosti 17. listopadu. Napřed vzniklo v NDR Nové fórum, až pak v Čechách Občanské fórum.

Z geopolitického hlediska bylo v srpnu 1989 již vše rozhodnuto. Otázka pouze zněla, koho si dějiny pro mocenský převrat z připravených skupin vyberou, jakou roli mu přisoudí a co bude spouštěcím mechanismem. Michail Gorbačov, který se v roce 1987 při návštěvě Prahy ani slovem nezmínil o nutnosti nového přístupu. Ještě po pádu Ericha Honeckera sděloval na recepcích v doslechu velvyslance ČSSR, že reformy jsou nutné. To bylo ještě méně než knížecí rady: to byl prostě nesmysl.

Před východoevropskými komunisty již v srpnu stál jen výběr cesty, jak předat moc. Praxe ukázala, že k dispozici byly tehdy pouze dva modely:

- Vítězství reformních sil ve vládnoucí komunistické straně a následné postupné předávání moci ve státě opozici prostřednictvím voleb – typickým příkladem může být Bulharsko;
- Rozklad vládnoucí komunistické strany a přímé předání moci ve státě – typickým příkladem může být Československo.

Tyto modely mohly mít dvě odlišné formy. Tato odlišnost nebyla druhořadá, ale naopak prvořadá – moc bylo možné předat v krvi, nebo bez krve. Je příznačné, že krev tekla tam, kde moc ve straně získali reformisté, tedy v SSSR a Rumunsku. A samozřejmě v Jugoslávii, v zemi,

kteřá byla po desetiletí baštou reformního komunismu.

To, že v Československu krev netekla, není náhoda. Zasloužili se o to konkrétní lidé na obou stranách barikády – byť jedni jsou za to patnáct let oslavováni a druzí haněni. Ale taková je politika. Václav Soukup, který se jako ředitel zahraničního odboru Úřadu předsednictva vlády v ony letní a podzimní dny na aktivitách Ladislava Adamce podílel, už tehdy říkal: „Každý, kdo si v Čechách sáhne na politiku, musí na to dříve či později doplatit.“ **Politika se v první řadě stará o moc, a až když jí zbude čas, zajímá ji spravedlnost. I proto se v Čechách otevírají srdce a ústa až po dvaceti letech, kdy už se události pomalu stávají dějinami.** A když už jsou archivy dostatečně pročištěné.

MOST DO NEZNÁMA

Nutnost předání moci ve státě je dána poměrem mezinárodních a vnitřních sil. Způsob provedení pak do značné míry závisí na talentu zúčastněných hráčů, jejich schopnosti riskantně improvizovat, ale i na jejich připravenosti.

O formě předání politické moci v Československu se s konečnou platností začalo rozhodovat 18. září 1989. Ten den napsali hudební skladatel Michael Kocáb a novinář Michal Horáček dopis předsedovi federální vlády. Kromě obvyklých vět známých z korespondence tehdejších opozičních skupin i základních organizací KSČ o tom, že se ve společnosti nahromadilo napětí a hodnocení událostí je ve vleku emocí, obsahoval dopis i něco navíc. Podle jeho autorů se v důsledku propagandistické kampaně proti výzvě Několik vět vytvořily mezi zástupci polarizovaných sil takové bariéry, že je prakticky nemožné, aby se setkali a pokusili nalézt řešení tohoto problému. To nebyla zcela pravda, barikády byly mnohem staršího data, ale M. Kocáb a M. Horáček ještě v dopisu přidali: „Dovolujeme si Vás proto informovat, že přicházíme s iniciativou »MOST«, jejímž prostřednictvím budeme usilovat o vytvoření prostoru a mechanismu rozprav mezi zástupci nejrozličnějších myšlenkových proudů.“ Cílem nemělo být sbližování stanovisek či dokonce dosažení souhlasu, ale to, aby se antagonistické síly „přímo seznamovaly se stanovisky druhých stran a tak se vyhnuly zbytečným omylům“.

Slovo a čin

Iniciativa MOST nebyla literární pózou. Den po odevzdání uvedeného dopisu v podatelně Úřadu předsednictva vlády se jeho autoři ohlásili v sekretariátu premiéra. Ještě tentýž den zorganizovali schůzku jednoho z dvanácti poradců předsedy vlády s Jiřím Křížanem, tehdy velmi aktivním disidentem a polistopadovým náměstkem ministra vnitra. Tento poradce převzal od Křížana materiál pro předsedu vlády, který nabízel jednání a informoval o připravovaných akcích opozice. K přímému jednání představitelů moci s vůdci opozice z nejrůznějších důvodů tehdy nedošlo. O této skutečnosti pak po dohodnuté desetidenní lhůtě hájení věrně informovalo Rádio Svobodná Evropa, čímž se situace rozhodně nezjednodušila, ovšem výrazně posunula. **Navázalo se spojení, které se v listopadových dnech ukázalo jako rozhodující.** Michael Kocáb pak na další schůzce ve vinárně s poradcem premiéra abstraktně diskutoval na téma, jak se technicky připravují setkání znepřátelených stran.

V listopadu 1989 nebylo jediného setkání mezi Adamcem a opozicí, které by nebylo připravováno pomocí telefonátů a osobních návštěv Michala Horáčka a Michaela Kocába. Jejich prostřednictvím se dohadovalo složení delegací, výběr místa a hodiny setkání i program jednání. Autoři iniciativy MOST se účastnili všech společných schůzek, na nichž v případě potřeby zklidňovali atmosféru jednání. Přinášeli pro Adamce dopisy s návrhy Občanského fóra na složení vlády; ještě projev premiéra Marian Čalfy pro Federální shromáždění, kterým byl na prezidenta navržen Václav Havel a který napsal výše zmíněný poradce, odvážel předem k osobní konzultaci s budoucí hlavou státu Michael Kocáb.

Samozřejmě že to mohl udělat kdokoliv jiný – moc tehdy přece ležela na ulici. Jenže neudělal. Chtělo to řádnou dávku vnitřního přesvědčení, praktické důslednosti, ochoty riskovat bez znalosti výsledku a bez přítomnosti televizních kamer. Chtělo to i vědět, kterému poradci premiéra ráno po 17. listopadu zavolat a říci, že je sice víkend, ale doba je zlá a oni že si přejí, aby jim ten na druhém konci drátu

zajistil okamžité setkání s předsedou federální vlády. A po získání souhlasu jet za Adamcem do jeho bytu. A být tak přesvědčivý, aby po diskusi s nimi premiér odešel do úřadu, svolal napřed své nejméně a v neděli pak celou vládu. Viděno takto, není stavění mostů záležitost zrovna jednoduchá. A vyžaduje dobrou přípravu.

Nemorálnost starých struktur

Z hlediska politologie jsou diskuse o individuálních zásluhách téměř zbytečné. Ty se vedou v zájmu tzv. politické čistoty a v naději na odměnu: kmotřenkami těchto sporů jsou fúrie závidění a nenávidění. Tyto lítě vedou kritiky iniciativy MOST k tvrzení, že se Michal Horáček a Michael Kocáb ve svém jinak bohulibém snažení naivně – ba téměř zrádcoovsky – orientovali na estébáka, který pracoval v Adamcově sekretariátu. Jenže důležitá pro tuto zemi nejsou jména, ale mechanismus řešení krize a nakonec předání moci.

Michal Horáček a Michael Kocáb se obrátili na poradce předsedy federální vlády. Řemeslo poradce je vždy originální směs úředničiny na vymezeném poli, plnění úkolů vyplývajících z libovolného zadání předsedy a osobní iniciativy. Jeho morálním závazkem je chránit svého premiéra – a jeho iluzí je představa, že tohoto premiéra může zásadně ovlivňovat. Výhodou zmiňovaného poradce bylo, že Ladislav Adamec věděl, co chce, a iniciativu vítal. Z hlediska sametové revoluce není významné, jakou zlatou či hanebnou minulost měl poradce, s nímž se signatáři iniciativy MOST spojili, ale jaké měl možnosti. Kdyby se obrátili na někoho, kdo je podle dnešních požadavků na státní správu morálně bezúhonný, mohli by založit novou opoziční skupinu a diskutovat na tajných schůzkách v bytech nebo křičet hesla na ulicích. Obrátili se ale na poradce Adamce, který měl ve svém referátu politický systém. To znamená, že zajišťoval agendu týkající se mládežnických a odborových organizací, ale samozřejmě i ministerstva vnitra a ministerstva obrany. Takový poradce se při práci seznámí s předsedou svazu tělesné výchovy – a s některými dalšími lidmi. Člověk bez kontaktů by asi nebyl platný v situaci, když se při přípravě

prvních přímých jednání premiéra s opozicí do sekretariátu předsedy vlády dostala informace, že se pracovníci odposlechu dohodli „odvést Adamce v klepetech“.

Problém je v tom, že většina publicistiky a historiografie si nasadila soudcovské brýle senátora Josefa McCartyho a hledá tajemství tam, kde jsou věci veřejné – a naopak. Když se ale staví most, je nutné vědět nejen přes jakou propast vede, ale též, zda se dá na druhé straně ukotvit. Někdy má stavitel výhodu, že práce na překlenutí rokle se vedou z obou stran. Signatáři iniciativy MOST našli spojení, kudy bylo možné předávat informace k vrcholu moci; získali naději, že tudy bude možné vést jednání. Našli člověka, o němž věděli, že má tyto možnosti. **Snad tušili, že je může v jejich rizikovém předlistopadovém snažení i chránit autoritou své funkce. Dodnes nevědí, že se tak stalo a jak.**

V centru moci probíhal tehdy tuhý – a činnost paralyzující – zápas. V něm se ale nejednalo o agenturní zpravodajství, donášení či slídění za opozicí, či alespoň v první řadě se nejednalo. Byl to klasický politický zápas o rozhodující funkci ve státě a tím i možnost realizovat své představy o dalším vývoji. V něm každý protagonista měl své spojence ve všech institucích. **Vítězil ten, kdo věděl více a přesněji o těch druhých a lépe rozuměl povaze rozkladu socialismu ve východní Evropě. Popravdě řečeno, ono vědění nemělo vždy analytickou podobu a strategický cíl. Většinou šlo jen o pružné přizpůsobení se situaci vyhovující danému postavení a osobním záměrům aktéra.**

Na druhé straně těm, kdo se domnívají, že například na tehdejším Ministerstvu vnitra nebyli lidé schopni věcné analýzy situace lze

doporučit americké politologické výzkumy. Ty říkají, že ve zpravodajských službách pracuje v průměru více vysokoškolsky vzdělaných – a samozřejmě lépe informovaných – lidí než ve veřejné politice. Včera i dnes, tady i na každé druhé straně. To samozřejmě neznamená, že ti, kteří věděli – třeba i s bolestí v srdci –, že byrokratickému socialismu v Československu zvoní hrana a že jde pouze o to, jaké bude předání moci, nedělali chyby. Skrývat ale do zákonů o kolektivní vině žal nad tím, že sametové revoluci chybějí mrtví hrdinové, je sice politicky výhodné, ovšem historicky nepřesné.

Po pravdě řečeno, Michael Kocáb a Michal Horáček nikdy nebyli mostem v pravém slova smyslu. Patřili neoddělitelně do řad opozice, pouze se začali v určitou dobu chovat originálně. Vydali se hledat na druhé straně barikády lidí, kteří usilovali o nenásilnou koncovku pro prohranou šachovou partii. Našli je a na několik měsíců jejich snahy rezonovaly s chováním těch druhých. Nikdo nikoho nezneužíval – část přání a zájmů těchto jedinců či skupiny byla tehdy prostě v určitý okamžik shodná.

Přímá akce

Poznámky o iniciativě MOST by neměly zastítnit skutečnost, že v předvečer listopadu 1989 působily v tehdejší Československu i jiné opoziční skupiny. **Podle tehdy tajné zprávy Federálního úřadu pro tisk a informace bylo před rokem 1987 v Československu pouze pět disidentských skupin – Charta 77, Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných, Československo-polská Solidarita, Výbor na ochranu práv maďarské menšiny a část Jazzové sekce.** V roce 1987 přibýly další čtyři skupiny, **v roce 1988 čtrnáct a do srpna jich bylo napočítáno třicet devět.** Zároveň v předvečer sametové revoluce fungovalo jedenáct ad hoc výborů na podporu aktivistů opozičních skupin, které zajišťovaly podpisové akce např. Petice novinářů či Několika vět. Během prvního pololetí roku 1989 stoupl počet dokumentů, které tyto skupiny vydaly, na dvojnásobek. **V polovině roku 1989 vycházelo 129 ilegálních periodik, z toho 61 s vyhraněným politickým charakterem. Celková roční spotřeba papíru pro tento tisk byla odhadována na tři tuny. Roční náklad samizdatových Lidových novin činil přibližně 42 tisíc výtisků.**

V tomto na první pohled nepřehledném hejnu **dominovala Charta 77.** Řada nových opozičních skupin měla charakter dceřiných společností či převodových Charty 77 pák působících ve specifických socioprofesionálních oblastech. Pevné jádro opozice se příliš nezměnilo, tvořilo jej stále méně než sto lidí. Podle šetření Ústavu pro výzkum veřejného mínění – závěrečná zpráva byla externě oponována 16. listopadu 1989 a vydána byla nákladem 80 výtisků – 57 % dotázaných slyšelo o existenci opozičních skupin, 40 % z nich dokázalo uvést některé, přičemž v případě 36

% to byla Charta 77.

Historik Milan Otáhal uvádí v knize *Opozice, moc, společnost* nepublikované polistopadové rozborů manifestací od 21. srpna 1988 do 28. října 1989. Údaje o počtu protestujících se liší: oficiální zprávy uvádějí přibližně 3,6krát nižší účast než Rádio Svobodná Evropa. Podle obou těchto zdrojů po určitém poklesu uprostřed sledovaného období následoval růst. V říjnu 1989 byly podle oficiálních médií na manifestaci opozičních sil tři tisíce lidí, podle Rádia Svobodná Evropa 10 až 20 tisíc. Milan Otáhal a Oldřich Tůma odhadují průměrný počet manifestantů v tomto období na tři až pět tisíc, což v zásadě odpovídá počtu manifestantů v NDR a Maďarsku.

O všech těchto aktivitách opozičních skupin byla Státní bezpečnost velmi dobře informována; kvalifikované odhady se liší, ty nejnižší hovoří o tom, mírně přes 60 procent příslušníků pevného jádra opozice se Státní bezpečností spolupracovalo. Z nejrůznějších důvodů. Od spolupráce pod nátlakem, přes hmotnou motivaci či vedení přáním umožnit dětem studium v zahraničí, až po snahu urychlit si kariéru – ale i z ideových pohnutek. Z této skutečnosti si někteří disidenti do vládních a parlamentních křesel odnesli přesvědčení, že politika je především záležitostí zpravodajských služeb. Není to pravda – byť to politikům a komentátorům, jejichž studium zákonitostí společenského vývoje skončilo četbou Jamese Bonda, nelze vyvrátit. Nejde pouze o to, zda se StB nechala 17. listopadu nachytat na hruškách jako malý kluk, nebo zda hrála podle předem stanoveného scénáře. Jde o obecný zákon: **když se rozkládá režim, rozkládají se všechny jeho instituce, bezpečnost a armádu nevyjímaje**. Sebekrutější tajná policie,

ale ani střelba vojáků do manifestantů a pomoc největší ze supervelmocí nezabránily tomu, že šáha v Teheránu vystřídal ajatolláh Chomejní, přičemž na jeho stranu přešla část policie i armády. Zevnitř zdegenerovaný režim nelze zachránit.

Most ke křižovatce

Most byl společným architektonickým dílem obou stran. Tehdy, před patnácti lety, byla potřeba nějakého přemostění rokle či barikády nesporná. Je ale pravda, že **skutečný význam mostu nedává propast, přes níž vede, ale cesta, která po něm vede.** Je zbytečné diskutovat, zda tehdy na druhé straně rokle byla i nějaká třetí cesta – ve skutečnosti jich tam bylo, jako vždy, mnohem více. Výběr mezi nimi však již prováděli jiní lidé a v jiných sociálně politických podmínkách. Patnáct let rozhodně nestačilo k tomu, aby se sjednotil názor na to, jak správné bylo jejich tehdejší rozhodnutí. Jisté je jenom to, že odpovědnost i za tuto volbu je zcela konkrétní.

Zásluha iniciativy Most není v tom, že byl v ČSSR zlikvidován socialismus. O jeho osudu bylo v den, kdy Michal Horáček a Michael Kocáb poprvé přišli na sekretariát předsedy vlády, již rozhodnuto. **To, co zásadním způsobem pomohli zabezpečit, byla nekrvává forma pohřbu byrokratického socialismu.** Při pohledu zpět je možné říci, že postupovali podle nejlepšího možného modelu, jakým lze předávat moc ve státě. Lze namítnout, že jejich výkon není nijak originální, neboť **v Čechách se moc zpravidla předává u stolu.** To je sice pravda, ale vždy tak činí konkrétní lidé. Ti, kdo pronásledování svými fúriemi zavírají oči před poznáním, jak se staví mosty přes hluboké rokle, jsou na nejlepší cestě spadnout do příští propasti.

TEMPLÁŘI 20. STOLETÍ

Dlouhodobá psychická krize a ideový rozklad komunistických stran vyústil k pasivní resistenci členů strany vůči vedení. To byl jeden z obecných důvodů úprku komunistů od moci v celé východní Evropě.

Psal se rok 1117, když papež na ochranu poutníků do Svaté země založil templářský řád. Moc řádu postupně rostla. Časem když někdo chtěl změnit způsob života nebo se chtěl zalíbit Bohu, stačilo, aby zašel například ve Španělsku k templářům, předal jim svůj majetek, oni mu vystavili potvrzení – a u templářů v Jeruzalémě si za toto potvrzení vyzvedl peníze. I francouzský král musel pro peníze k templářům: státní poklad byl v pařížském Templu. To se Filipovi Sličnému znelíbilo a tak byl v roce 1312 velmistr řádu upálen. Na hořící hranici jej následovali někteří jeho bratři, další skončili na doživotí v žaláři; ti šťastnější změnili stranickou legitimaci, což tehdy znamenalo, že přeběhli do jiných řádů. Nic světoborného, kdyby tento výkvět rytířstva před svým zánikem nevlastnil hrady ve všech křesťanských zemích a jeho členové nebyli proslavenými válečníky a postrachem nevěřících. **Z dějin však zmizeli během několika měsíců zcela bez boje, bez patrné snahy o odpor.**

Poločas rozpadu

Patnáct let po sametové revoluci se odstranění komunistů od moci zdá samozřejmostí. Jenže **17. listopadu 1989 měla KSČ 1,7 milionu členů**, což byl obrovský politický potenciál. Na počátku 90. let publikoval americký historik John Gaddis článek nazvaný *Teorie mezinárodní politiky a konec studené války*. V této studii rozebral metodologické přístupy ke studiu onoho období, teoretiky pečlivě rozdělil do skupin, srovnal jejich analýzy a dospěl k pozoruhodnému závěru: **žádný významný teoretik nepředvídal onu podobu konce studené války, kterou přinesl rok 1989. Také ti, kdo v listopadu onoho roku v Praze vedli lidi do ulic, doufali v něco jiného, než získali – požadovali dialog a místo něho dostali moc.**

Věrohodné modely demontáže socialismu z 80. let – například ten, který obsahovala Brzezinského stať *Budoucnost Jalt* opublikovaná v časopise *Foreign Affairs* – počítaly s tím, že se od Sovětského svazu začnou odštěpovat satelity, které předtím přejdou do rukou reformních komunistů. Ne ovšem v podobě roku 1956 či 1968, kdy se od východního bloku oddělil jeden stát, ale ve skupině. V této simultánci pak měl Sovětský svaz ztratit schopnost zvládnout situaci. Skutečný děj byl ale jiný: **do rukou reformistů přešla napřed Moskva a poté se ve východoevropských socialistických zemích otevřela přímá cesta pro antikomunistické síly**. Důvodem takového překonání i těch nejoptimističtějších očekávání antikomunistů byla skutečnost, že **komunistické strany ve východní Evropě byly již v roce 1989 demoralizované. Byly navyklé disciplíně v podmínkách, kdy programové dokumenty a hlavní politická rozhodnutí byly přijímány v**

politbyru sovětských komunistů. Přestavba je odzbrojila. Bezbřehá sebekritika spojená s chaotickým řízením, ztráta zájmu o dění v ostatních socialistických zemích – to byl vrchol, k němuž se dopracovala Komunistická strana Sovětského svazu.

To vše mělo v Československu specifickou hloubku: Zdeněk Mlynář v roce 1990 v rozhovoru s Michailem Gorbačovem přirovnal sovětské nezasahování dvacet let po násilné likvidaci Pražského jara k situaci, kdy někomu zlámáte nohy a pak jej necháte svobodně vybrat, do které nemocnice se doplazí. Když ale **v létě 1989 vrcholil uvnitř KSČ zápas několika skupin o dědictví po Miloši Jakešovi, měl ještě podobu soutěže o to, který z vedoucích funkcionářů se postaví do čela přestavby.** Tehdy tajné výzkumy hovořily jednoznačně: podle sociologických výzkumů v květnu 1989 se plných 58 % dotázaných domnívalo, že ti, kdo řídí přestavbu v ČSSR, nejsou zárukou její úspěšné realizace; tuto nedůvěru ke svému vedení vyjádřilo též 57 % členů a 52 % funkcionářů KSČ.

Život zabíjí sny

Síla KSČ koncem 40. let vyrůstala ze schopnosti představit masově srozumitelné vysvětlení nejdůležitější zkušenosti mladé a střední generace – velké hospodářské krize, fašismu a války. Navíc zde byla živá vzpomínka na hrdinství odbojářů a Rudé armády i vize spravedlivé společnosti. **Slabost KSČ koncem 80. let vyrůstala z neschopnosti vysvětlit mladé a střední generaci vlastní vinu za zaostávání ekonomiky i životní úrovně a za porušování lidských práv.** K tomu je nutné připočítat vzpomínku na 21. srpen 1968 a ztrátu jakékoliv mobilizující vize. Takovýmito změnami prošla země i strana. Romantismus přelomu 40. a 50. let vyrůstající z přesvědčení, že vzplála poslední bitva dějin, poměrně rychle vypřchal.

Socialistické přesvědčení u mladých lidí 80. let pramenilo více z knih než ze životních zkušeností – a takto se dá formovat jen sekta, ne revoluční hnutí. Dokud program komunistů vyjadřoval vývojové tendence, mohla si KSČ činit nárok na postavení předvoje společnosti; jakmile se tento duchovní potenciál vyčerpал, vedoucí role strany nebyla nic než privilegium určité skupiny. Záchranu měly přinést reformy. Reformismus v komunistických stranách byl vždy pokusem o sloučení myšlenkových proudů, které se rozdělily po bolševické revoluci – krvavá občanská válka a ekonomická zaostalost Ruska daly vzniknout byrokratickému socialismu, který ze socialistické doktríny vypreparoval jen její část. Navíc zde byla existenční potřeba vstřebat pozitivní poznatky jiných doktrín, zvláště pak po vzniku liberální demokracie.

Oba velcí reformátoři 80. let – Teng Siao-pching a Michail Gorbačov – se o takovýto synkretický přístup pokusili. Zásadně se lišili tím, že jeden chtěl postupovat od

ekonomických reforem k politickým a ten druhý naopak. Myslet si ale, že v podmínkách narůstající svobody a prodlužujících se front na základní potřeby lze upevnit socialismus, znamená věřit více liberálním sloganům než vlastním očím.

Komunistické strany byly vždy budovány jako velmi disciplinované organizace, ovšem 80. léta dala kázni novou podobu. Rozhodující zlom nastal při akci proti Chartě 77: povinné podpisování „anticharty“, aniž by se podepisující směli seznámit se zněním Charty 77, bylo jasným signálem o rozkastování KSČ. Stranu zcela ovládly duchaprázdné rituální aktivity: starost o pravidelnost schůzí, o účast na nich, o formu usnesení a hlášení. Podle výzkumů z roku 1989 se pouze 23 % členů KSČ domnívalo, že o stanovisku jejich základní organizace rozhoduje členská schůze; 29 % tuto moc přisuzovalo výboru základní organizace, 23 % stranickému aparátu a 19 % hospodářským pracovníkům.

V roce 1989 měla KSČ za sebou již několik let hluboké ideové i psychické krize dané ztrátou historické orientace; dramaticky se vnitřně diferencovala. Vytratila se kolektivní emoce, spojené cítění osudu. Rostl počet těch, kdo poznávali nemožnost reformy režimu. Výsledkem byla pasivní resistance obrovské většiny komunistů vůči vedení vlastní strany. Barikáda, rozdělující společnost, byla rozebírána z obou stran. To byl jeden ze základních důvodů, proč předání moci v Praze proběhlo bez krve, proč bylo možné stavět mosty.

Neprůchodnost reformy

Představa o nutnosti obrody socialismu sloučením poznatků humanistických proudů od dob renesance po dnešní environmentalisty nepředstavovala v KSČ dominující názor. A co hůř: ti, kdo cítili potřebu reforem, nebyli organizováni. V tom je zásadní rozdíl mezi KSČ roku 1968 a roku 1989. Příčina byla prostá – v 80. letech v Československu vládla elita z jedné, zvláštní generace. Ta byla zúžena částečně malými dekrety v roce 1945, rozpůlena v roce 1948 a decimována po roce 1968. V roce 1989 již ve funkcích zestárlá část této generace vykazovala velkou únavu. Zároveň ve své většině projevovala i konzervativní neschopnost vnímat nové sociální skutečnosti a reagovat ně odpovídajícím způsobem. Jednalo se o přirozený jev, který v mnohém připomínal chování elit nekomunistických stran v roce 1948. Příslušníci nové generace se koncem 80. let teprve dostávali do vyšších vrstev rozhodovacích struktur, přičemž výběr nových kádrů byl deformován obludným nepotismem.

Reformátoři roku 1968 dorostli vrcholů politické moci a v diskusích vyzráli k programovým dokumentům. **Reformisté konce 80. let neměli moc, program nahrazovali pocity, byli anonymní a zcela rozptýlení.** Organizační podmínky pro převzetí iniciativy neexistovaly a důvěra v KSČ se u veřejnosti propadala stále hloub: jestliže ještě v roce 1986 dávalo najevo 10 % dotázaných, že je ochotno vstoupit do KSČ, v roce 1989 to bylo 6 %; podle výzkumu z června 1989 pouze 46 % členů KSČ bylo ochotno vstoupit do této strany, kdyby se mohli znovu rozhodovat.

Ladislav Adamec, který se v listopadu 1989 ukázal jako muž dialogu, byl ve vedení strany izolován. Podle propočtů jeho

spolupracovníků na zasedání ÚV KSČ, které se sešlo 24. listopadu 1989, mohl Vasil Biľak na svoji stranu získat 80 hlasů a Lubomír Štrougal 40. Výsledky tomu odpovídaly: do čela KSČ byl několik dní po 17. listopadu zvolen Karel Urbánek, Miroslav Štěpán zůstal v předsednictvu, naopak Ladislav Adamec z předsednictva odstoupil. **Když pak druhý den odpoledne tiskový mluvčí vlády Miroslav Pavel informoval o důvodech Adamcovy rezignace a o tom, že byl na ÚV KSČ kritizován kvůli jednání s opozicí, oznámil tak oddělení státního řízení od komunistické strany.** Takto nikým nezpozorován **proběhl zásadní zlom v politickém systému** – KSČ přestala být tzv. vedoucí silou, což byl pro jedny znak totality, pro druhé socialistického zřízení. Od této chvíle si již generálové nechodili pro politické pokyny na ÚV KSČ, ale na Úřad vlády ČSSR, do Strakovy. Jenže v ony hodiny však již přebírali roli vedoucí síly v zemi manifestanti na pražských ulicích.

Ani po listopadu 1989 se nedokázali reformátoři dvou odlišných generací spojit. Navzájem se neznali a osmašedesátníci jen s obtížemi překonávali nedůvěru. Ta se u nich rodila nejen z kruté životní zkušenosti. Často zde bylo i přesvědčení, že když oni dorostli k poznání slepých uliček byrokratického socialismu, každý mladší, který hlásal víru v socialismus, je pouze kariérista. S určitým zjednodušením se dá říci, že z velkých postav roku 1968 se Čestmír Císař svým širokým srdcem přes tuto zaujatost snadno přenesl, Zdeněk Mlynář po vášnivých diskusích začal s pokusy o organizační sjednocení těchto skupin, Jiří Pelikán si zachoval odstup – obdobný jako Alexander Dubček k mladým představitelům Strany demokratické levice na Slovensku.

Ke zlomyslnostem dějin patří, že pro schůzi předsednictva ÚV KSČ 17. listopadu 1989 byl připraven materiál s názvem *Návrhy na využití politických prostředků proti domácím a zahraničním silám útočícím na socialistické společenské zřízení*. O způsobu myšlení tehdejšího vedení KSČ vypovídá, že **většina navrhovaných opatření směřovala proti klubu Obroda**. Ten sdružoval převážně bývalé stranické intelektuály vyhozené během čistek po roce 1968. Jinými slovy, **za hlavního mocenského konkurenta byli pokládáni bývalí straničtí (a generační) druzi**, neboť oni si mohli – do značné míry právem – činit nárok stát v čele přestavby. Navíc půl roku před sametovou revolucí tvrdilo podle výzkumů 66 % dotázaných, že po srpnu 1968 bylo řadě lidí neprávem ublíženo, což byl i názor 60 % členů KSČ.

Když se v prosinci 1989 sjezd KSČ chystal odhlasovat rezoluci odsuzující intervenci vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR v roce 1968, Josef Šmeral – pozorovatel KSSS na sjezdu, syn posledního velkého obhájce Rakouska-Uherska a zakladatele KSČ Bohumila Šmerala – opustil sál. Jeho slova byla upřímná: „Nemohu se s tím vyrovnat.“ Nešlo o nostalgii, ale o politickou předvídatost. **Šoková terapie při léčbě politické strany, jejíž členové už dávno neuměli dělat politiku, nutně musela vést k sebezáhubě**. Takové byly výsledky výchovy ke stereotypům v myšlení v duchu *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti*, základního programového dokumentu tzv. konsolidace: **lidé se naučili, co nesmějí dělat a nevěděli, jak mají řešit nové problémy**. Proto Federální shromáždění, složené z přepečlivě vybraných nomenklaturních kádrů, zvolilo v prosinci 1989

prezidentem Václava Havla a ne Alexandra Dubčeka. Ve chvílích, kdy tato strana ztratila program, na sjezdu vyloučila své vedoucí funkcionáře a její aktivisté masově odcházeli z politiky či měnili dres, udržely její zbytky při životě jen pocity a symbol v postavě jejího nového předsedy Ladislav Adamce. **A obávaný stranický aparát dokázal po 17. listopadu jedinou věc – skartovat nejdůležitější archivy, čímž zabránil zkompromitování tisíců lidí a sebe zbavil zbytku moci.**

Možná to tak nějak bylo i s templáři ve 14. století, když propadli beznaději z pochopení, že

podruhé již Boží hrob od saracénů nevybojují. Legenda ale praví, že vůz, který opustil za šera brány Paříže pár hodin před zatýkáním templářů, skrýval pod senem tajné pokyny pro bratry v celém světě. Ti pak stáli u zrodu rosenkruciánů a svobodných zednářů – a tedy jak americké a francouzské revoluce, tak i rozebírání Rakousko-Uherska. Něco podobně záluďného cítí někteří radikálové i u komunistů. Konají tak vskutku velkolepé dílo: život strašidlům dávají ti, kdo se jich bojí. Podstatná se ale ukáže nová životní zkušenost mladé a střední generace.

POLITICKÁ TVORBA DĚJIN

Během prvního měsíce prošla sametová revoluce třemi odlišnými etapami. Ve všech těchto etapách byla iniciativa na straně původně opozičních sil. Spolu se zákonitostí pádu zdegenerovaného režimu svoji roli sehrál i umný postup vedení Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí.

Politika je zpravidla nástrojem údržby pořádku, všední úřednickou ochranou majetku a dosaženého stupně svobody i rovnosti. Nebo je politika nositelem destruktivních sil, které si v podobě válek vyžádaly v dějinách stamiliony mrtvých. Kultivaci podmínek života jednotlivců a skupin ve všední dny obstarává technologický a ekonomický rozvoj. Jen zřídka čas oponou trhne tak, že obnaží ty mocenské základy uspořádání mezilidských vztahů, které vývoj brzdí. Někdy pak následují revoluce, svátek politiky. Od nich jsou pak odvozovány principy nové doby, smysl každodenní politiky i oprávněnost nových privilegií.

Problém interpretace

Snad nejčastějším přehmatem vykladačů revolučních událostí je hrdinská interpretace. Vítězné nové elity si zmonopolizují zásluhy, historikové pak líčí jejich mytickou sílu a schopnost slovem či hlavou prorazit zeď. Až po letech bývá ukončen spor, kdo je nejdůslednějším obhájcem ideálů revoluce, zda jejím smyslem bylo všeobjímající bratrství, nebo pomsta, kdo má právo na funkce a odměny. To není problém pouze sametové revoluce – tak je tomu pokaždé, ať již v Paříži či Petrohradě, v roce 1948 nebo v roce 1989.

Též přeceňování role studentů patří k oficiální legendě o sametové revoluci. Studentský buřičský potenciál vyrůstá z faktu, že jde o sociální skupinu lidí s vyhraněným světovým názorem a svobodných v tom smyslu, že jsou nezávislí – ve srovnání s námezdními pracujícími mají mnohem méně odpovědnosti za blízké i sebe sama, ale jsou zároveň povětšinou sociálně zajištěni. Znají mnoho odpovědí, ale málo otázek. Z dětství si nesou pohádkový cit pro spravedlnost a zároveň jsou snadno manipulovatelní. Jejich skutečná revoluční funkce je čeká až den poté, kdy převezmou společenskou odpovědnost. **Skutečné revoluce stavějí, ne pouze bourají.** Ti, kdo se domnívají, že studenti v ony listopadové dny roku 1989 určili osud země, nevidí, že **studenti mohou v politice něco rozhodnout jen tehdy, když už ostatní vše přichystali.** Jestliže tomu tak není, čeká je osud studentských bouří 60. let ve Francii a Spojených státech, nebo 80. let v jihokorejském **Kwangju** a čínském Peking. **Tato skutečnost nikterak nesnižuje osobní statečnost studentských buřičů, jen varuje, že ne vždy je politická moc připravena vzdát se manifestantům.**

Jinou patnáct let pěstovanou **iluzí je spiklenecká teorie**, představa o dohodě starých struktur s novými vládci o pokojném předání moci výměnou za beztrestnost. Hledají se tajemní hybatelé dějin, kteří dokáží moc dávat i brát. Pátrá se v seznamech spolupracovníků StB, ale i pomocí analýz nejrůznějších schůzek mocných a bezmocných. Opět chybí schopnost širšího pohledu: v Praze se událo v zásadě pouze to, co se odehrálo i v jiných evropských socialistických zemích. Představám o spiknutí se ale především vzpírá již zmíněná skutečnost, že **politici většinou svými rozhodnutími pouze reagují na poslední události. Až dodatečně, při sebeobhajobě tváří v tvář výsledkům, politici přisuzují svým činům hlubokomyslné motivy. A novináři a historici či vyšetřovatelé pak reakcím politiků na každodennost přisuzují koncepci či dokonce podobu dobře zpracovaných scénářů. Zpravidla je najdou tak, že si je vymyslí.** Zdá se ale, že i kdyby takovéto scénáře v ony listopadové dny existovaly, na scéně chyběli herci, kteří by je dokázali zahrát.

Zpětný pohled na listopadové dny roku 1989 v Praze ukazuje, že síly revoluce byly pro normální dobu zcela nedostatečné. To platí pro radikální opozici s Chartou 77 v čele, která neměla organizační struktury či propagandistické možnosti k provedení převratu a jejíž prostředí bylo prošpikováno spolupracovníky Státní bezpečnosti. Ještě více to ale platí pro reformní síly uvnitř komunistické strany. O možnosti odstranit byrokratický socialismus nakonec rozhodla specifická kombinace faktorů, z nichž každý byl významný:

- mezinárodní situaci určoval rozklad moci

komunistů v Sovětském svazu, rozpad je role mocnosti a pád režimů v okolních socialistických zemích;

- vášnivá touha široké veřejnosti po liberálních svobodách a západoevropské životní úrovni;
- odhodlanost vůdců opozice a jejich schopnost přizpůsobit se rychle se měnící situaci;
- pasivní rezistence většiny komunistické strany vůči vedení KSČ a státu;
- **degenerace vedení KSČ**, jeho ztráta schopnosti politicky jednat v nových mezinárodních a vnitřních podmínkách.

Samotný start událostí dne 17. listopadu padá na vrub neohrabaným bojům uvnitř vedení KSČ.

Vláda jako centrum

Mnoho radikálů z komunistických řad už od pléna ÚV KSČ 24. listopadu 1989 označuje Ladislava Adamce za hlavního viníka porážky socialismu, neboť zahájil dialog s opozicí. Blíže pravdě je ale Petr Pithart, který v rozhovoru pro slovenský deník *Národná obroda* prohlásil, že „skutečnými protivníky byli jen Ladislav Adamec a jeho lidé... KSČ byla absolutní nulou“. Tato teze skrývá charakteristiky tří prvních etap sametové revoluce.

Premiér federální vlády se neukázal jen jako jediný muž dialogu uvnitř oficiálních struktur. Navázal kontakt s opozicí a nejen že s ní hovořil, on s ní také sjednával dohody. To znamená, že nejen poslouchal, ale také vznášel námitky a požadavky. Skutečné jednání je hledáním společných zájmů a kompromisů. Adamcovou počáteční výhodou bylo, že byl mužem středu mezi vedením KSČ a vedením Občanského fóra (OF) spojeného s Veřejností proti násilí (VPN). V onu hodinu, kdy se vedení OF a VPN 6. prosince setkalo s generálním tajemníkem ÚV KSČ Karlem Urbánkem, tuto výhodu ztratil. Když vedení KSČ přistoupilo na všechny požadavky opozice, přestalo být pro OF a VPN nejen nebezpečným protihráčem, ale zmizelo i jako účastník hry. Takto skončila první etapa sametové revoluce: Ladislav Adamec se z muže kompromisu změnil na jediného protivníka.

V ony listopadové dny bylo možné zaznamenat čtyři základní chyby v postupu lidí z Adamcova okolí:

Jednání s vedením opozice měla být veřejná. Nevyužitým politickým kapitálem Ladislava Adamce zůstalo, že na těchto setkáních prokazoval věcný, kolegiální přístup k opozičním politikům, čímž dával najevo demokratickou schopnost vnímat oprávněnost

jejich návrhů. Zároveň vystupoval jako politik s nepředstíranou obavou o osud země. Z veřejného jednání by také bylo zřejmé, jak se postupně měnily požadavky vedení OF a VPN. Právě tak by bylo vidět, že to byl Václav Havel, kdo ve vypjaté atmosféře jednání svojí přirozenou autoritou pevně řídil delegace opozice, že to byl on, kdo slovem i písmem formuloval závěry jednání.

Lidé z okolí Ladislava Adamce nedokázali prosadit žádné opatření, které by mohlo vést – byť k dočasnému – zisku strategické iniciativy. Tak v ony dny zhynuly dva předložené návrhy. Prvním byl rozbor zpracovaný těsně po 17. listopadu, který upozorňoval, že jediným řešením krize může být kulatý stůl a že základním závěrem kulatého stolu musí být rozhodnutí o volbách do zákonodárných sborů; návrh doporučoval předběhnout jednání a volby vypsát ještě v podmínkách existence stranických a státních struktur. Druhý návrh směřoval ke schválení ústavního zákona o přímé volbě prezidenta občany, a to v době, kdy ještě nezapadla Adamcova hvězda. Tyto návrhy, které odpovídaly strategii „utíkat tak rychle, až je pronásledovatelům vnucen směr závodu“, se nikdy nepodařilo realizovat. Snaha o iniciativu pak zcela zmizela v okamžiku, kdy se Marian Čalfa ukázal jako člověk, který nedokáže z kanceláře premiéra formovat moderní levicovou stranu – byť to původně svému poradci, kterého po Adamcovi zdědil, slíbil.

Adamcova skupina pozdě zareagovala na skutečnost, že se politicky zhroutilo vedení KSČ. Navyklá disciplíně a stále žijící v představě, že ministerstva vnitra a obrany jsou řízena přímo z ÚV KSČ a ne z vlády, obracela s napětím oči směrem ke stranickému aparátu.

Činila tak o dva dny déle, než bylo nezbytně nutné. Takto ztratila taktické výhody z prvních dnů a nedokázala se včas adaptovat z role partnera v tlaku na vedení KSČ na roli jediného protihráče OF a VPN.

Z taktických pochybení, k nimž patří formulace výzvy ke klidu ve vystoupení Ladislava Adamce na Letenské pláni v předvečer generální stávky či nezdůvodnění vlády 15: 5, se jako největší jeví odlet Adamce do Sovětského svazu počátkem prosince 1989 na zasedání vedení států Varšavské smlouvy. V pozadí této chyby je přecenění významu Kremlu, omyl v odhadu možnosti a rizika zásahu SSSR do dění v Praze. Mnohem užitečnější by bylo strávit ony hodiny jednáním s opozicí, na němž Adamce nedokázal a nemohl zastoupit místopředseda vlády.

Komplexnost hry

Obecně vzato bylo vítězství opozice předem dáno. Kdyby nezačala revoluce 17. listopadu, začala by na Den lidských práv 10. prosince nebo o měsíc či dva později. Hra byla vyhraná, jenom nebylo zcela jasné, jak je rozehraná. Od samého počátku byla vláda v nevýhodě – už proto, že musela zohledňovat situaci na více frontách než OF. **Ladislav Adamec hrál simultánku na čtyřech šachovnicích**, a i když riziko v jednotlivých hrách bylo odlišné, utkání probíhala současně. **Každý svůj tah musel posuzovat podle toho, jakou odezvu vyvolá nejen u vedení OF a VPN, ale i u veřejnosti, ve vedení KSČ a v Moskvě.** Vedení OF a VPN mělo zjednodušenou situaci tím, že pozornost muselo věnovat vedení KSČ a získání vlivu na veřejnost.

Dokud byl ústředním požadavkem tlak na personální změny ve vedení KSČ, byly vláda a vedení OF tichými společníky, byť sledovaly odlišné cíle. To bylo veřejným tajemstvím už dva dny po nevhodném prohlášení předsednictva ÚV KSČ z 19. listopadu. Právě na setkání Adamce s vedením OF na Úřadu předsednictva vlády 28. listopadu došlo k dohodě o vládní zákonodárné iniciativě k úpravě Ústavy (změny se týkaly vedoucí role KSČ ve společnosti a představy marxismu-leninismu jako povinného světového názoru), o nové vládě do 3. prosince a podpoře požadavků OF na získání kancelářských prostor. A tyto dohody byly dodrženy. **Až poté, kdy se vedení KSČ zhroutilo, obrátilo OF a VPN palbu na vládu.**

Problém zásahu ze SSSR byl sice ve Špalíčku vnímán, byl ale natolik nečitelný, že se s ním nedalo věcně kalkulovat – přinejmenším do doby, než **lidé z Adamcova okolí zajistili vedení OF kontakty s vlastními kurýry z**

Moskvy; ti byli přizváni, aby pomohli pacifikovat nebezpečně nechápaté konzervativce na velvyslanectví SSSR. Opozice tedy hrála na menším množství šachovnic než vláda a zaměřovala je postupně. Tím podstatným však bylo, že vedení OF a VPN mělo po celou dobu po 17. listopadu v rukou iniciativu.

Druhá etapa sametové revoluce gradovala ve chvíli, kdy došlo k oznámení složení vlády vytvořené 3. prosince, tzv. vlády 15: 5. Zásadní veřejné odmítnutí ze strany OF a VPN nebylo dáno jen jejím složením. Předně Ladislav Adamec několikrát při jednáních žádal vedení OF a VPN o personální návrhy, ale žádné nedostal; prvních šest jmenných návrhů do vlády bylo obsaženo v dopise Václava Havla a Milana Kňáždka až z 6. prosince. Na druhé straně jména členů vlády 15: 5 obdrželo vedení OF ještě před jejím jmenováním prostřednictvím iniciativy Most. Zároveň složení vlády 15: 5 ukazuje, že byli vystřídáni právě ti ministři, kteří odmítli Adamcův návrh prohlášení k událostem 17. listopadu a mají na svědomí přijetí zcela nevhodného provolání, které vyhnalo pětinu obyvatel Prahy do ulic. Zásadní význam měl příchod generála Miroslava Vacka do funkce ministra obrany: státní policie v Praze nemohla potlačit demonstrace v Praze nemohla potlačit policie, na jejich rozehnutí by byla nutná armáda.

Projevem změny cílů OF a VPN byla účelová veřejná skandalizace ministra zahraničních věcí a ministra paliv a energetiky. Takto byl poprvé použit nástroj mocenského boje, který byl pak pro velký úspěch v následujících letech nasazen masově. Výsledkem byl tvrdý veřejný nátlak na premiéra, kterému se on odmítl podvolit. V osobním rozhovoru Adamec otevřeně řekl Havlovi, že celý život věnoval výstavbě socialismu a že se

nebude podílet na jeho demontáži. Odstoupil dobrovolně, což je v politice velice vzácné koření. Začala třetí etapa sametové revoluce.

Posloupnost kroků

Po té, když se Ladislav Adamec rozhodl rezignovat, povolal si za přítomnosti jednoho ze svých poradců dva místopředsedy vlády, Bohumila Urbana a Mariána Čalfa. Vyzval je, aby se mezi sebou dohodli, koho má navrhnout na premiéra. Pak se Urban a Čalfa v doprovodu poradce odebrali do Čalfovy kanceláře. Urban navrhl, aby se předsedou vlády stal Čalfa s tím, že jemu ponechá funkci místopředsedy. Poradce namítl, že jeden by měl být premiér a druhý odejít z vlády, aby byla uvolněna místa pro opozici. Urban poté z místnosti odešel. Po dohodě o tom, že v nové funkci by měl Čalfa provést ústupky opozici a „utíkat tak rychle, až začne určovat směr“, doprovodil poradce Čalfa zpět k Adamcovi.

Prezident Gustáv Husák ale přesto vybíral Adamcova nástupce ze dvou kandidátů: tím prvním byl tehdejší ředitel Československé televize Miroslav Pavel, tím druhým místopředseda federální vlády Marian Čalfa. Je obtížné soudit, podle jakých kritérií zestárlý a izolovaný Husák rozhodoval. Jedno je však jisté: výběrem premiéra z východu Československa ztížil a možná přímo znemožnil, aby do funkce prezidenta byl zvolen další Slovák, Alexander Dubček.

Na schůzce Václava Havla a Mariana Čalfy, zorganizované na Úřadu předsednictva vlády ve speciálně pro tyto účely prověřené místnosti vzápětí po pověření Čalfy sestavením vlády, bylo dosaženo dohody. A byl to právě premiér Marian Čalfa, kdo ve Federálním shromáždění přednesl návrh na zvolení Václava Havla prezidentem – jeho kandidaturu ovšem již dlouho předtím u Adamcových spolupracovníků i ve vedení OF a VPN prosazoval Michael Kocáb. Byl to prezident Havel, kdo pak z balkonu na manifestaci v Košicích slíbil, že po

volbách opět navrhne Čalfu na premiéra. U kulatého stolu pak nedošlo jen k dohodě o volbách – **jedním z nejvýraznějších československých specifíků byla tzv. rekonstrukce zastupitelských sborů, věrná to replika konsolidace těchto orgánů po 21. srpnu 1968.** Je zajímavé, že proběhla až po zvolení nového prezidenta.

Nastartování sociálně-ekonomických změn postupovalo pomaleji než výměna lidí. Na této cestě se postupně problémem stávalo řešení aktuálních otázek spojených se spravováním státu a výhled do budoucna, ne pohled zpět na společného nepřítele. OF a VPN se rozštěpily na strany s odlišnými programy. **Radost ze získané svobody jednotlivce pak doprovázel fakt, že se o zásadních otázkách dalšího vývoje – o restitucích, všeobecné privatizaci, lustracích a rozdělení státu – nerozhodovalo společně, že se ani nestaly předmětem předvolebních diskusí.** Revoluční svátek skončil, nastoupily všední politické dny.

Revoluce přicházejí proto, aby nespravedlnost a chaos změnily na přirozený řád. Chvíli, po dobu osvětského století, se zdálo, že tento řád má stejné konstanty a determinanty jako fyzika a mechanika, že stačí dát jen lidi na správná místa. Když však Hegel oslavil Velkou francouzskou revoluci jako nádherný východ slunce, kdy se člověk poprvé stavěl na hlavu – tedy na myšlenku – a podle ní buduje skutečnost, ukázal na velký problém. Není to přirozenost jako pravda věčné přírody, ale přirozenost nedokonalého lidského poznání a přirozenost lidských zájmů, která rozestavuje lidi v revoluci a po ní. **Revoluce nezaměňují lež a nenávist za pravdu a lásku – přinášejí jen nový typ nedokonalosti. Revoluce nejsou vykupitelské. Ty lepší nabízejí více**

rovnosti a více svobody pro více lidí. Ty horší dávají větší moc a majetek malé skupině oligarchie.

Oskar Krejčí:

Sametová revoluce: pohled ze Strakovky

vydaly

Britské listy

<http://www.blisty.cz>

internetový deník o všem, o čem se v České republice příliš nemluví

v roce 2004

Kniha je dostupná i online na adrese

<http://www.blisty.cz/art/20454.html>

http://www.blisty.cz/files/knihy/krejci/listopad_89.pdf

Profil autora

<http://www.blisty.cz/aut/236/bio.html>

Další články autora

<http://www.blisty.cz/aut/236/art.html>

grafická úprava, obálka © 2004 Štěpán Kotrba

karikatura na 2. stránce © 2004 Michael Marčák

© 2004 Oskar Krejčí, Britské listy